

Barbora Pincová

1.ročník Sociologie

Zaměření: Teoretická sociologie

Kurz: Suverenita, stát a postnárodní konstelace

Carl Schmitt : Politologie vs. sociologie

Carl Schmitt je bezpochyby jedním z nejkontroverznějších, ale také nejvlivnějších (uvážíme-li jeho přínos k legitimizaci nacistické politiky Třetí říše) politických myslitelů nejen 20. století, ale vůbec dějin politické vědy evropské kultury, která zakončila věk suverenity, a sice politickým absolutismem v permanentních krizích, nestabilitou svých Ústav, revolucemi, které nastolily nový řád, sdílejíc přitom dál všechnu svou rozporuplnost. V současnosti, kdy je liberalismus a zastupitelská demokracie ideologickým horizontem západních civilizací, je radikální opozice proti liberalismu téměř nemyslitelná. Přestože liberální demokracie vyhrála svůj historický boj proti politickému tradicionalismu moderní doby, Schmittův kriticismus uštědřil tvrdou lekci idealistickým teoriím globálního liberalismu.

V této práci se pokusím nastínit, o jaké teze se Schmittova právní teorie opírá a poukázat na její úzkou paralelu - téměř metaforickou - s klasickou i moderní sociologickou teorií společnosti, jejím důrazem na racionalismus a pozitivismus. Prizmatem Schmittova pohledu na stát můžeme pozorovat společnost, občana jako aktéra sociálního jednání, politickou moc jako moc sociální struktury či sociálních institucí, liberální demokracii jako moderní konzumní společnost, prostředky legitimizace politické moci jako moci sdělovacích prostředků, zákony jako společenské normy, diktaturu jako sociální fakty.

Jak se pokusím dokázat, sociologie dosud těžce pokulhává za politologií. Navrhuji způsoby, jakými by se měla sociologie ubírat, aby se

konečně vymanila z přetrvávající krize paradigmat a našla buď svou renesanci nebo zánik.

Definice

Schmittova politická filozofie se – stejně jak musí činit sociologie a nejspíš každá „Geistwissenschaft“ - opírá o přesné vymezení pojmů: „Pojem státu předpokládá pojem politična“, říká hned v první větě traktátu *Pojem politična*. Obsah tohoto pojmu se však podle něj z historické perspektivy diametrálně změnil. Zatímco dnes se „státní“ a „politické“ ztotožňuje z titulu prolnutí veškerých společenských záležitostí se záležitostmi státními, absolutistický stát 18. století nějaké politično naprosto ignoroval, neutrální (neintervencionistický) stát 19. století stavil naproti tomu „společenské“ – tedy náboženství, kulturu, vzdělávání, hospodářství – do sféry nestátního, tedy nepolitického. Totální stát 20. století se pak vyznačuje pravým protikladem, identitou státu se společností. Na příkladu Německa lze tento vývoj do značné míry vysvětlit přetrvávajícím vlivem Hegelovy filozofie státu, kde stát je pojímán jako něco kvalitativně vyššího než společnosti, a stojí tedy hierarchicky nad ní. Takovýto genealogický přístup k definici pojmu lze považovat za předchůdce Foucaultovy výzkumné metody.

Cestou k pojmovému vymezení politična je podle Schmitta odkrytí specificky politických kategorií, které musejí spočívat ve svém vlastním vymezení veškerého jednání v nejnižší instanci motivovaného politicky. Tímto způsobem podle něj dojdeme k jedinému rozlišení – ke kategoriím *přítel* a *nepřítel*. Tyto kategorie jsou nejkrajnějším antagonismem, neboť v sobě nesou eventualitu boje, smrti. Tomuto rozlišování nepodléhají žádné jiné morální, estetické, ekonomické či hospodářské kategorie.

Paralelu k takto teoreticky čistému vymezení politična by však sociolog ve svém oboru k pojmu „sociálna“ pohledal. Dokonce se domnívám, že se o to dosud snad ani nikdo v zájmu konečného vymezení sociologie jako vědy nepokusil, snad až na radikálního postmodernistu Jeana Baudrillarda, který – ač byl profesorem sociologie, ostře ji kritizoval a prohlašoval, že vše, co má nějaké přízvisko „sociální“, je nesmysl a ohlašoval konec sociologie.

„Sociální“ je podle svého otce a zakladatele sociologie Émila Durkheima veškerá nadosobní moc mající donucovací charakter ve vztahu k jedinci a jeho svobodné vůli. Jinými slovy, úloha jedince, jeho svobodná vůle a svobodné jednání je klam, nic takového neexistuje, obojí je vynuceno „společností“ a společenskými normami. (Úloha norem je zásadní i ve Schmittově koncepci, vrátím se k ní v dalším textu.) Představa nadosobních, sociálního faktu dodnes dominuje „objektivistické“ sociologické teorii, avšak ekvivalentní pojem „politického faktu“ (zachovám-li sociologický slang), tedy utlačivé moci státu na lidi si nedokázal zachovat politickou korektnost a vědeckou neutralitu a byl pokrytecky odsouzen jako fašistický a nepřipustný ve vztahu k ideji liberální demokracie a snaze o podporu lidských práv.

Dokončeme ale Schmittovo vymezení politična, tedy antagonismu *přítel - nepřítel*. Politický nepřítel je prostě „cizinec“. V definitivně pacifikovaném světě by určitě nepřestaly existovat rozmanité antagonismy, ale takový svět by byl bez rozlišitelnosti přítele a nepřítele světem bez politiky. Moderní společnosti se však vyznačují transformací náboženských, morálních, ekonomických a dalších antagonismů na úroveň politickou, dokonce samotný pacifismus často vyústí ve války – bojuje se „za mír“, pod heslem „definitivně poslední války lidstva“. Takové války jsou nutně válkami obzvlášť drastickými, neboť deklarovaným překročením hranic politična je upouštěno od rozlišování přítel – nepřítel, protivník je degradován do pozice nějakého nelidského netvora, s nímž je legitimní zacházet také nelidsky, neboť „musí být odkázán zpět do svých hranic“.

Jestliže stát představuje politický status, který je historicky utvářen specificky určujícím stavem národa, který je zcela odlišný od všech jiných kolektivních či individuálních stavů, pak je potenciálním nepřítelem - cizincem nebo naopak přítelem každý jiný stát. Pojmy přítele a nepřítele je nutno chápat v konkrétním, existenciálním smyslu, nikoli jako symboly nějaké kulturní jinakosti. Nepřítel není konkurent či protivník v nějakém obecném významu, ani soukromý protivník nenáviděný s pocity antipatie. Není třeba ho osobně nenávidět. Nepřítelem je reálně či potenciálně bojující celek lidí stojící proti jinému takovému celku. Nepřítelem je pouze *veřejný nepřítel*, protože všechno, co má nějaký vztah k takovému celku lidí, zejména k celému národu, se stává veřejnou věcí. Rozlišení přítele a nepřítele se

nezruší ani tehdy, když významná část národa prohlásí, že žádného nepřítele nezná. Toto rozlišení totiž není závislé na žádných osobních vztazích. Existence státu, a tedy národa, je podmíněno existencí politična závislého na rozlišování přítele a nepřítele. A současně z povahy pojmu politična je nutná pluralita států: existuje-li jeden stát, existuje vždy více států, neboť není možné, aby stát existoval bez nepřátel. Nemůže tedy existovat ani žádný globální stát, jak si ho představují mnozí političtí teoretici. Z tohoto hlediska je podle Schmitta zavádějící nazývat válku mezi velmocemi válkou „světovou“, neboť by po jejím skončení musel nastat „světový mír“, tedy ona definitivní depolitizace.

V tom smyslu znamená slovo „suverenita“ totéž co „jednota“ – suverenita (jednota) je legitimizována existenciálním významem rozlišování přátel a nepřátel. Neexistuje žádná „politická společnost“, pouze „politická jednota“, která povahu společnosti přesahuje silou své soudržnosti proti společnému nepříteli. Zanikne-li, zaniká i samo politično. Opačně lze říci, že mobilizací se pluralitní společnost přetváří v jednotnou pospolitost (ve smyslu Durkheimovy mechanické solidarity v tradičních společnostech). Suverenita je pak vlastně praktická znalost politična.

Přeneseně do sociologie, obsah pojmu suverenita se liší dle teoretického přístupu, nicméně je úloha suveréna v politickém smyslu nezpochybnitelná – státní zřízení zásadní měrou ovlivňuje podobu a fungování společnosti jako takové. Troufám si dokonce říci, že v tomto případě politický a sociologický význam pojmu splývají.

Normy

Předpokladem možné mobilizace – tedy sjednocení lidí proti nepříteli – je nutnost pacifikovat stát zevnitř, udržovat v něm „klid, bezpečnost a pořádek“, zajistí „normální“ chod, dodržování norem, které zajišťuje „normální situace“. Právní normy mohou platit pouze za „normálního stavu“, z čehož vyplývá, že v situaci nenormálního stavu normy a zákony platit přestávají. Úsilím státu o vnitřní pacifikaci státu často dochází k rozlišení další politické kategorie – pojem „vnitřního nepřítele“, neboť každý, kdo se

vymyká svrchované moci, kterou představuje společenská jednota, je nepřítel. Na něj se vztahují stejná pravidla zacházení jako na nepřitele vnějšího: v ústavním státě je ústava výrazem společenského řádu, existence státní občanské společnosti samé. Jakmile je napadena, musí se proto boj rozhodnout mimo rámec této ústavy a práva, tedy silou zbraní.

Pro Durkheima znamená „nenormální“ situace v podstatě totéž: norma je dána Gaussovou křivkou – normální je to, co dělá většina. Tím ovšem končí sociologický zájem o normální stav. V okrajových případech (např. neomarxistická radikální sociologie) jsou středem pozornosti sociologů právě oni „nenormální“, tedy marginalizovaní a společensky přehlížení, nicméně obecně pro sociologii a zejména pro velká dotazníková šetření jsou ukazatelem jako směrodatná odchylka a průměrná hodnota základní orientační veličinou a zpravidla je zjišťování a měření normy samotným cílem výzkumu. Společenské normy jako všeobecně akceptované či přípustné způsoby sexuálních svazků, etické zásady, hodnotové žebříčky apod. jsou pak pro sociologii jediným výzkumným vodítkem k posuzování vývoje a stavu společnosti, jinak se vyjadřovat k tomu, jestli je správné, že platí ta která norma, nebo se nedejbože snažit ji měnit, odporuje přesvědčení sociologů o nutnosti hodnotové neutrality. Jinak řečeno, sociologie nemá absolutně žádnou představu o tom, co je „normální“, dokud si to nezměří.

Naproti tomu Carl Schmitt má zcela jasno, co je norma, neboť tato norma je sama zákonem. Zákon je jediným prostředkem vykonávání legitimní státní moci, přičemž tato legitimita pochází z vůle lidu, který ji v té které podobě svým zvolením legalizoval, není tedy nějakou transcendentní entitou vznikající tisíce let současně s kulturou.

Schmitt kritizuje, že jediným skutečně a objektivně legitimním druhem státní moci je zákonný stát (Gesetzgebungstaat), zakládající se na neutrálních, všeobecně platných, předem stanovených, nadosobních zákonech, které představují normy společenského chování, které jsou navíc výrazem společné společenské vůle, která normy zakládá. Normy stanovují, kdo je zákonodárce a jak probíhá provádění zákonů. V takovém státě tedy nevládnou nějaké authority, lidé nebo vrchnosti, vládnou zákony, respektive normy.

Existují i „vyšší“ formy zákonů – ústavní zákony. V případě, že nastane pro stát výjimečná situace (tj. situace vymykající se normálu) –

například majoritní vůle přestane platit za finální instanci, je nutné od něj ustoupit a pozitivním způsobem ho obejít tak, aby nedošlo k porušení normativisty a legitimacy státu, třeba i dočasnou diktaturou. A vzhledem k tomu, že žádná norma ani žádný zákon se nechrání samy, nedokáží se samy učinit platnými, neexistuje nějaká objektivní hierarchie norem, je zapotřebí hierarchizovat konkrétní vykonavatele zákona. Takovým suverénem se ve výjimečných situacích může stát lid na úkor parlamentu, či diktátor na úkor lidu. Tento výjimečný zákonodárce má dokonce podle článku 48 říšské Ústavy, odstavce 2, věty 2 oprávnění zrušit platnost sedmi základních práv! Jestliže pak parlamentní právní stát ve jménu „výjimečného stavu“ umožní suspendovat základní práva, akční statutární orgán jedná pod heslem „účel světí prostředky“. Zrušení platnosti zákonů může mít jen takový smysl, že se umožní suspendovat ochranu svobody a majetku. Jestliže nastane situace, že zákonodárce a s ním i státověda parlamentního právního státu nedokáže rozlišovat zákonná opatření od zákonů samých, dochází k tomu, že k opatřením pověřený diktátor přistupuje k definici výjimečného stavu. Zákonodárce může navrhnout opatření a naopak k opatřením pověřený diktátor může navrhnout zákony.

Organizační uskutečňování zákonného státu vždy vede k oddělení zákona samotného ode jeho užití, legislativy od exekutivy. To je bezpodmínečný princip takového státu, kde nemají vládnout lidé či osoby, nýbrž zákony. To je předpokladem legálnosti vykonávání jakékoli státní moci nad lidmi. Uzavřený legalitní systém se zakládá na nároku poslušnosti a uskutečňuje se tak, že každé právo je transformováno na svůj opak a uplatňuje se tak v podobě zákona – specifickém tlaku státu k legalitě.

Opakem zákonného státu je vládní stát, jehož charakteristickým rysem se svrchovaná osobní vůle a autoritativní rozkaz vládnoucích. Jiným typem státu je správní stát, který „funguje“ pod heslem „věci se spravují samy“, čímž se blíží skutečné utopii. Liberalismus a k němu se vztahující parlamentarismus nemají žádný zvláštní patos, žádný „nárok být platnou hodnotou“ a také žádnou legitimizační moc. Dokonce se o to ani nesnaží. Legalita má zde právě takový smysl a úlohu zničit jak legitimitu monarchy či lidové vůle, tak také jakoukoli vyšší autoritu či vrchnost. Legalita může platit pouze jako legitimita. Avšak nejběžnější legitimizační formou je dnes naopak víra

v legalitu. Legitimita parlamentní demokracie spočívá tedy jen ve své legalitě, což je nepřípustné.

V právním státě je zárukou legality jeho samotná moc zajišťovat právo zákony (v protikladu k služebnímu příkazu a pokynu podřízeným občanům a úředníkům, v přednosti zákona před všemi jinými státními instancemi, zejména správou a jurisdikcí a podmínce zákona jako monopolu mezi jinými státními činnostmi dosahovat ústavně základních práv a práv na svobodu). Právní stát je jinými slovy nejvyšší zastřešitel všeho práva, poslední garant stávajícího pořádku, poslední jistota a ochrana proti bezpráví.

Zákonodárce je v právním státě samozřejmě jen jeden. Každá konkurence zákonodárců a vzájemně se relativizujících zákonových pojmů ničí samotný právní stát. Zákonodárce musí v ruce třímat monopol na legality, neboť je jediným možným prostředkem zásahu do svobody a majetku občana státu.

Zákonem je v demokracii každé vyjádření vůle lidu, resp. většinová vůle, je tím vyjádřena její svrchovanost a důstojnost. Důsledná demokracie je také snesitelná z toho důvodu, že demokracie předpokládá u homogenního lidu všechny vlastnosti, které obsahují garanci spravedlnosti a rozumnosti před ním vyjevené vůle. Žádná demokracie neobstojí bez předpokladu, že lid je dobrý a že jeho vůle tím pádem stačí. V parlamentní demokracii bývá vůle lidu identifikována s vůlí parlamentu. Zde může prostý většinový princip představovat právo a zákon pouze potud, pokud je předpokládáno, že v sobě obsahuje takové kvality lidové vůle.

Jestliže každá demokracie, uskutečňující se metodou tvorby veřejné vůle skrze prosté většinové zjištění rovných hlasů, spočívá na předpokladu nedělitelného stejnorodého, celistvého a jedinečného lidu, pak je zřejmé, že nemůže existovat žádná menšina a ještě méně více menšin. Tato představa se ve 40. letech v Německu evidentně prosadila.

Kdo vykonává státní či podobné násilí oprávnění bez 51% většiny, činí tak ilegálně a je tedy tyran. Kdo však tuto většinu má, nečiní bezpráví, nýbrž právo a legalitu. S takovými konsekvencemi vede princip bezobsažného funkcionálního pojmu legality sám sebe ad absurdum.

Přesto však Schmitt podotýká, že politická teorie (na rozdíl od představ většiny sociologů o sociální teorii) nemůže být vztahována k nějaké objektivní pravdě či univerzálnímu smyslu. Všechny politické koncepce jsou z podstaty kontroverzní a polemické. Z toho by se sociologie měla poučit i při pohybu v následující oblasti, kde se vlastně pořád teprve snaží definovat ono „sociálně“, v němž už by dávno měla mít jasno.

Aktér

Věčným sporem sociologie je dilema jednání a struktury: má se sociologie vztahovat k jedinci jako k aktivním činiteli a tvůrci společenské struktury jakožto výsledku jeho individuálních motivů a vůle či naopak jako k pasivnímu produktu společenské struktury a utlačivé moci?

Politická teorie Carla Schmitta zdá se býti v této otázce stoupencem tzv. metodologického holismu – tedy druhého případu: evidentně tak vnímá úlohu státu a význam člověka jako jednotlivce v něm, když říká, že život člověka nemá žádný jiný smysl než naplňovat občanské povinnosti a zajišťovat fungování státních institucí. Pro stát je individuum prostě nahodilým nositelem samostatně existujících úkolů, určitých funkcí, které musí naplnit. Schmitt dokonce ani nepřipouští, že by v rámci státu mohla existovat nějaká „individua“ ve smyslu jedinečných osobností. „Já“ je podle něj pouhým etickým výtvozem, ne jednotlivým člověkem. Autonomie rozumných bytostí spočívá v podstatě ve jejich vůli akceptovat zákon a normy. Dostát objektivně platné normě znamená popřít vlastní subjektivní skutečnost. Suverenita transcendentní jednoty vnímání vlastního sebeuvědomění jako psychologického faktu se rovná – přeneseně do právní filosofie – uznání bezvýznamnosti jednotlivce.¹ Dále přejímá dialektiku antických filosofů rozdělujících celé lidstvo do dvou skupin – pánů a otroků, plnoprávných a neplnoprávných – a ospravedlňují tak panství a poddanství jako funkční podmínku společnosti. Dnes sice uznáváme, že všichni lidé jsou

¹ „Durch die Zurückführung des Wertes des Individuum auf seine Aufgabe und derne Erfüllung ist daher nicht die Würde des Einzelnen vernichtet, sondern erst der Weg zu einer gerechtfertigten Würde gezeigt.“ [Schmitt 2004, s.106].

si pře zákonem rovni, ale musíme si uvědomit, že smysl naší všeobecné lidské svobody je nutné vypracovat v tomto dualismu, neústupně od všech sociálních a mocenských vztahů, aby nerozhodovaly žádné vnější nahodilosti. Svoboda jednotlivce je pouhá formule pro konkrétní politická opatření, které předpokládají, že stát, proti němuž se zaměřují, není žádný čistě právní útvar, nýbrž prostředek uspokojení materiálních potřeb, které se musí řídit určitými pravidly.

Stát není nějaká konstrukce, kterou si lidé vytvořili. Stát naopak dělá z každého člověka svou konstrukci. Tato velká, nadosobní organizace nevznikla z díla jedinců, nevyplývá z nějaké sumy prostředků a cílů mnoha lidí. Je nepřijatelné, že by lidský egoismus dosáhl toho, že by vznikl takový společný, přesto depersonalizovaný výtvar, pomáhající každému jedinci v naplnění jeho individuálních tužeb. Účel není žádný tvůrce práva nebo státu, jako prý není slunce definováno tím, že hřeje. Stát pohlcuje individuum a podřizuje ho svému vlastnímu rytmu. Žádné individuum nemá ve státě autonomii. Živoucí konkrétní individuum je – zůstaneme-li u pojetí materiální tělesnosti – pouhé zcela nahodilé seskupení atomů, jejichž tvar, individualita a jedinečnost nejsou jiné než sloupec prachu, který navál vítr.

Vyjdeme-li z materiálního pojetí individua, kritérium individuality spočívá v hodnotě vycházející z normy. Hodnota v právu a v zprostředkovateli práva – státě – se vztahuje pouze k normám práva, nikoli k věcem, které jsou jedinci vnitřní, vlastní. Normy platí proto, že jsou dobré a správné, ne pro nějaké souhrnné zájmy jednotlivých lidí. Důležitější, než že existují lidé, je, že existují dobří a spravedliví lidé. Omezením hodnoty individua na jeho úkoly a jejich naplňování není potírána důstojnost jedince, nýbrž právě teprve tak se ospravedlňuje jeho nárok na důstojnost.

Na rozdíl od durkheimovců a jiných strukturalistů však Schmitt nalézal kompromis v dilematu jednání a struktury: člověk jako jedinec je sice v podstatě bezvýznamný, avšak naprosto rozhodující úlohu pro fungování moderního - právního, demokratického - státu má plebiscit, který je potřebný k legalizaci a legitimizaci jeho existence vyjádřením „vůle lidu“, ne níž je demokracie založena. Je však v přirozenosti věci, že plebiscit se vyskytuje jen zřídka a na krátký okamžik – právě proto, aby vyjádřil svou vůli k přijetí či zamítnutí autoritou předkládanému návrhu. Lid je schopen říkat pouze „ano“

nebo „ne“, neumí diskutovat, radit se, vládnout, spravovat se, sám vytvářet normy, pouze jemu předložený návrh normy skrze své „ano“ či „ne“ sankcionovat.

Plebiscitní legitimita je dnes podle Schmitta jediný druh státního ospravedlnění, který dnes smí být obecně uznávaný za platný. Přičemž – ač to může znít neuvěřitelně – je právě taková demokracie původcem „totálního státu“, přesněji řečeno totální politizace společného lidského bytí spočívá v permanentní potřebě nějaké autority, která je předpokladem „odpolitizování“ a zpětnému dosažení svobodných sfér životních oblastí. Nejsilnějším motivem této tendence k hledání autorit je totiž v současnosti fakt, že plebiscitní legitimizace je jediným ospravedlňujícím systémem fungování demokratického státu. Z důvodu zmíněné závislosti plebiscitu na „kladění otázek“ předpokládají všechny plebiscitní metody vládu, která neobstarává jen obchody, nýbrž má také autoritu k onomu plebiscitnímu „kladění otázek“ ve správném okamžiku a správným způsobem. Otázky lze klást pouze shora, odpovědi mohou naopak přicházet pouze zdola. Plebiscitní legitimita zkrátka potřebuje vládu nebo nějaký jiný druh autoritativní instance, které se dá důvěřovat, že dokáže správně klást otázky a nebude zneužívat této velké moci. Taková autorita může pramenit z různých zdrojů: z působení a dojmu velkého politického úspěchu, z již existujících autoritárních reziduí demokratické doby, z dojmu nepolitické elity – z nich jsou ovšem současné politické strany pouhými náhražkami či karikaturami.

Pluralitní demokratický stát se však podle Schmitta stává totálním ne ze síly a moci, ale ze své slabosti, neboť intervenuje do všech životních oblastí, poněvadž je povinen dostát požadavkům všech zúčastněných. Obzvlášť se najednou musí vydávat do dosud nestátních oblastí hospodářství, přestože se tam vzdá nároku na řízení a politický vliv. Jestliže se však v této oblasti prohlašuje za neutrální, měl by se rovnou vzdát nároku na vládnutí. Tímto tedy porušuje pravidlo legitimacy moci prostřednictvím neutrality a stává se tedy státem totálním.

Žádná jiná společenská instance než politická - ani náboženská - nemůže po jedinci požadovat položit život v zájmu celku, pouze v zájmu spásy jeho vlastní duše. Ty jsou však založeny na přesně opačném principu –

vyznačují se privilegiem požadovat po občanovi jeho život. Jestliže však k fyzickému zničení lidského života nedochází z existenciální nutnosti bránit vlastní život, nelze takový požadavek ospravedlnit žádnými právními ani etickými normami, je nutné, resp. možné ho legalizovat pouze politicky, z definice boje proti nepříteli. K pojmu války totiž nepatří spravedlnost.

Politické myšlení se tedy teoreticky i prakticky osvědčuje schopností rozeznávat přátele a nepřátele, přičemž toto odhalení patří k vrcholným momentům politiky.

Kritika parlamentní demokracie a liberalismu

Ze své podstaty nepolitická – poněvadž se zaměřuje na kritiku státních, církevních či jiných omezování individuální svobody člověka - je liberální politika. Jestliže politická jednota může v případě potřeby požadovat i obětování života, takový nárok je pro individualismus liberálního myšlení naprosto nepřijatelný. Evropský liberální řád 19. století pak tedy nezakládá své existenční oprávnění na své bytostné potřebě mít moc ubránit se nepříteli, nýbrž právě na své neutralitě. Takový stát se na jedné straně chvástá svými humanitními ideály, na druhé straně svým zaměřením na ekonomickou a technickou jednotu uniformního systému produkce a komunikace vytváří z národa nezainteresované publikum a masu konzumentů.

Obrovský rozvoj moderní válečné techniky spojený s industrializací 19. století však kromě vytvoření nových politických ideálů humanity a míru vedl k tomu, že válka ztratila veškeré kouzlo a užitek, zbavil smyslu vše, co na ní bylo dříve hrdinské a slavné, osobní odvahu a radost z vítězství. Naopak se automaticky ten, kdo válku vyhláší, vystavuje všeobecnému pohrdání a zavržení. Protivník přestává být označován jako nepřítel, ale jako znesvětitel míru, odsouzeníhodný bídák bez kouska cti. V systému paktů poválečné ženevské politiky je útočník definován jako nepřítel, jako ten, kdo porušil dohodu, překročil hranici.

V této epoše neutralizace a depolitizace, k níž došlo historickým vývojem dle Comtova dělení od teologické fáze vývoje lidstva přes

metafyzické k pozitivnímu – ekonomickému stádiu, kdy představa pokroku 18. století byla založena především na pokroku v osvětě, vzdělávání, sebeovládání, výchově, tedy na v morálním zdokonalování, je se samozřejmostí vnímán jako pokrok ekonomický – politicky neutrální. Ve stejném duchu popisuje jiný klasický sociolog Spencer přechod od tradiční – militaristické společnosti ke společnosti moderní – industriální: vznik moderní společnosti zapříčiňuje obrat v nazírání úlohy státu, jehož základním motivem se stalo usilování o neutrální sféru.

Nicméně dynamizujícím momentem vývoje společnosti je fakt, že při dosažení neutrality v politickém centru se tlaky okamžitě přesouvají do jiných center. Jistota víry v techniku je založená právě na její domnělé neutralitě. Technika je však vždy jen instrumentem a zbraní, je k dispozici každému, proto nemůže být nikdy neutrální. Zatímco vynálezy 15. a 16. století značily svobodomyšlnost a individualismus, vynálezy 20. století slouží k ovládnutí mas. Patří tam i rozhlas a televize, jakožto nejefektivnější média politické propagandy a cenzury.

Historie politické a státní teorie v 19. století může být podle Schmitta sice shrnuta do jediného sloganu: triumfální pochod demokracie. Přetrvává však silná paralela absolutistického a kapitalistického státu, kde každý je svým způsobem absolutním vládcem: v jednu vládnou monarcha, ve druhém trh. Stejně tak nelze hovořit o nějaké jednotné podobě demokratických států, jejichž poznávacím znamením je lid jako subjekt státní moci. Demokracie může být militantní či pacifistická, absolutistický či liberální, centralizovaná či decentralizovaná, progresivní či zpátečnická.

Demokracie se podle něj vyznačuje tím, že každé rozhodnutí, které je prosazováno, platí pouze pro ty, kteří si ho sami zvolili, čili menšina, která je při rozhodování přehlasována se musí podrobit většině. Demokracie může být tedy uplatňována pouze u těch lidí, kteří smýšlejí demokraticky. Paradoxní ovšem je, že demokraté jsou často v menšině. Například ženské hnutí založené na liberálně demokratických principech zpravidla u naprosté většiny žen nenachází podporu.

Tento poznatek dokonce vedl k vzniku teoretické koncepce založené na tezi, že lidé se musejí naučit vůbec poznávat svou vůli. K tomuto poznání

je potřeba dospět prostřednictvím správného vzdělání. Výsledkem této vzdělávací teorie je podle Schmitta samozřejmě diktatura, která suspenduje demokracii ve jménu pravé demokracie, kterou je teprve potřeba vytvořit. Přesto je potřeba věnovat této tezi pozornost, neboť podle něj poukazuje na fakt, že diktatura není demokracii v opozici.

Demokracie může existovat bez toho, co je dnes zváno parlamentarismem a parlament může fungovat bez demokracie, přestože parlament je ze své podstaty výborem zodpovědných lidí a vláda je výborem parlamentu, což odkazuje k něčemu esenciálně demokratickému. Diktatura je pak stejně málo antitezí demokracie jako naopak.

Ponaučení pro sociologii

Celým dílem se nese idea domnělé neutrálnosti a neutrality, balance jako nejdůležitějšího principu spravedlnosti a správnosti vykonávání státní moci, zároveň je tendence k neutralitě popisována jako poznávací znak moderních společností. V principu stejně popisují moderní společnosti i sociologičtí klasici jako je Comte, Durkheim, Spencer a další, o nichž již padla zmínka.

Nicméně tato neutralita jako princip pozitivního myšlení je vnímána a posuzována rozporně. Pro Comta je neutralita vědeckého myšlení, jeho odstup od metafyzických představ zcela nepostradatelná a pozitivismus sám je pro něj prostředek k zlepšení a pokroku celého lidstva. Durkheim (a ještě před ním Masaryk) však nástup osvícenských myšlenek a racionality považuje za pramen krize moderního člověka, který spolu s idealistickými představami o světě ztrácí pevnou půdu pod nohama a může podlehnout tzv. anomii, naprostému vykořenění a životní skepsi. Spencer spíše konstatuje skutečnost, že tradiční společnosti fungovaly militaristicky, kdežto moderní tržně.

Carl Schmitt však chápe neutralitu na jednu stranu jako znak moderní politiky státu, nicméně ji zároveň odsuzuje jako prostředek, který zatemňuje skutečnou povahu politična, které se řídí dle kategorií přítel-nepřítel a stýská si, jak už války nejsou, co bývaly. Schmitt sám odkazuje na Marxe a jeho dialektiku přátelství a nepřátelství jako třídního boje: Marx podle něj jen

potvrzuje jeho teorii, neboť obdobně rozděluje veškeré lidstvo na vykořisťovatele a vykořisťované, tedy přítel může pro proletáře být pouze přítel, kapitalista je zákonitě nepřítelem. Třetí možnost neexistuje. Marx však na rozdíl od Schmitta viděl konec tohoto nepřátelství v revoluci, konečném boji za osvobození proletáře. Pro Schmitta žádný mír není.

K neutralitě však musí být tendováno, a to nejen k neutralitě ve vztahu k okolním státům, nýbrž i k vnitřní neutralitě, tzv. bilanci. V zákonném státě musí být přísně oddělena moc zákonodárná, výkonná a soudní, aby mohly fungovat jako nestranné – neutrální, „vybilancované“ instance, ale samotný parlamentarismus musí být „vybalancován“ sám v sobě. Zákonodárné instituce musejí být rozuměny jako esenciálně zákonné státní orgány. Pouze takový legislativní koncept může dostát představě, jaká je od 18. století v západních evropských státech považována za absolutně nutnou – sice že nejvyšší zákon Ústava je totožná s rozdělením mocí jako taková, protože jak říká Schmitt, žádný stát, v němž není rozdělení mocí a práv garantováno, nemá ani ústavu. V souvislosti s tím nelze podle něj považovat diktaturu za antitezi demokracie, ale jako jen suspendaci rozdělení mocí, která je stejně jako suspendace Ústavy suspendací rozdělení mezi legislativou a exekutivou. Balance moci je totiž nemožné plně dosáhnout, neboť decese – tedy akt rozhodnutí suveréna – nutně způsobuje disbalanci v neutralitě moci. Proto záchranné mocenské instituce jako třeba komisařská diktatura, vždy když jednají ve jménu výjimečného stavu, ohrožují Ústavu státu.

Nejkontroverznější motiv Schmittova díla – teorie diktatury, je kontroverzní nejen svérázností, s jakou Schmitt ospravedlňuje, či dokonce oslavuje diktaturu jakožto jeden ze tří možných řešení státní krize.

Pro absolutistický stát bylo typické, že politický kabinet tvořený hrstkou lidí, který o osudu státu a jeho obyvatel rozhodoval za zavřenými dveřmi. To je v současnosti, od započetí vlivu osvícenství a jeho důrazu na svobodu jednotlivce, nepřijatelné, protože se otevření politického života veřejnosti vyjevilo samo o sobě jako dobrá a správná věc. Otevření politického života se ukázalo být nejučinnějším lékem proti všem druhům politických neduhů a nešvarů jako je korupce, veřejné mínění se stalo

naprosto efektivní kontrolní mocí. Svobodný tisk zajišťuje, že zneužívání státní moci je nemyslitelné – jediné svobodné noviny jsou podle něj schopny zničit nejsilnějšího tyrana. Fungování tisku je základ svobody, umění vytvářet svobodomyšlnost. Veřejné mínění je podporováno skrze svobodu slova, tisku a shromažďování a může vytvářet tlak – například i pomocí pasivního volebního práva.

Současné definice suverenity budou podle Schmitta vždy trpět na akceptaci možných výjimek z konkrétních okolností, proto je suverén vždy ten, kdo rozhoduje o vyhlášení výjimky. Zákon neurčuje pravdu, pravdu určuje autorita, suverén. A jestli má vůbec historie světa pokračovat, jestli se musí neustále zneškodňovat „nereálné“, iracionální z politického života, je nutné aby se diktatura stala permanentním stavem..

Jako k poslední naději se Schmitt obrací k lidu jako záruce politické legitimacy státních akcí v dobách výjimečného stavu, adresuje jim vůbec původ normativního systému jako systému vytvořeném svobodnou volbou jedinců, zároveň však pohrdá individuem jakožto nutným zlem či pasivní loutkou pokorně vykonávající vůli státu, přičemž k vlastnímu podrobení ještě dal své „ano“. Dobrý politik je takový politik, který dokáže šikovně manipulovat veřejným míněním tak, aby se jeho zvůle nakonec ještě jevila jako vůle pocházející od lidu.

Sociologie by se Schmittovou koncepcí politična měla inspirovat a konečně si uvědomit, že aby se konečně mohla vymanit ze své paradigmatické rozporuplnosti a teoretické nepropracovanosti či nedomyšlenosti, musí si především definovat pojem sociálna jakožto výchozí bod veškerého dalšího zkoumání. Tak jako je nejelementárnější podstatou politična, která není redukovatelná na žádné jiné či příbuzné kategorie jiných vědních oborů, dualita přítel-nepřítel, musí být vymezena elementární základna sociálního, která by nebyla napadnutelná z žádného teoretického přístupu jako neplatná. Základní sociologická otázka, která stále ještě musí být zodpovězena, tedy zní: Co činí sociální fakt sociálním? Odpověď nesmí být redukovatelná na psychologické, etnické, kulturní, náboženské, politické ani žádné jiné pojmy. Je to snad lidský rozum (ve Spinozově smyslu)? Co je základním měřítkem

sociálna? Není tento pojem skutečně nesmyslem, jak říká Baudrillard? Co když je jediným sociálnem politično?

Přijmeme-li Schmittovo odmítnutí ztotožňovat společnost se státem, pak toto nelze tvrdit. Řešením by však mohla být odpověď, že „společnost“ je pouhý sociologický konstrukt, že má smysl zabývat se pouze způsobem fungování a řízení států, nikoli společností, neboť společnosti jsou pouhé myšlenkové abstrakce intelektuálů, kteří beztak nijak nejsou schopni přispět k uspokojení praktických potřeb lidí.

Carl Schmitt může elegantním způsobem vyřešit teoretický konflikt mezi stoupenci metodologického holismu a individualismu, kteří k nalezení kompromisu a vysvětlení lidského jednání musejí vymýšlet všemožně splácané abstraktní pojmy jako habitus (Bourdieu), dualita struktury (Giddens), sociální akt (Parsons), figurace (Elias) a jiná zaklínadla, kterým nesociolog těžko porozumí, natož aby se s nimi mohl ztotožnit.

Právě neschopnost sociologie vyjadřovat se v existujících pojmech, které jsou pochopitelné bez nutnosti hloubkového studia té které teorie, by měla být vnímána jako její existenciální problém, neboť věda, která neumí sdělovat své poznatky veřejnosti, dokonce neumí ani mluvit v její řeči, se nutně nezabývá skutečností, nýbrž chimérami.

Použitá literatura:

Galli, C. 2000. „The Critic of Liberalism: Carl Schmitt’s Antiliberalism: It’s Theoretical and Historical Sources and It’s Philosophical and Political Meaning“. *Cardozo Law Review* 1597 (21). Yeshiva University.

Gümplová, P. 2007. „Suverenita, demokracie a postnárodní konstelace: Carl Schmitt versus Jürgen Habermas“. *Filosofický časopis* 55 (5). Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Scheuerman, W. E. 1996. „Carl Schmitt’s Critique of Liberal Constitutionalism“. *The Review of Politics* 58 (2). University of Notre Dame.

Schmitt, C. 2007. *Pojem politična*. Brno – Praha: OIKOMENH.

Schmitt, C. 1998. *Legalität und Legitimität*. Berlin: Duncker und Humblot.

Schmitt, C. 2000. *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.

Schmitt, C. 2004. *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*. Berlin: Duncker und Humblot.